

М.С.Поліщук

Краєзнавець, м. Брусилів

“...ЦЯ МОВА ПОЕТИЧНА, МУЗИКАЛЬНА, МАЛЬОВНИЧА”

У статті йдеться про утиски української мови в часи Російської імперії та в радянський період і захист її діячами культури.

Ключові слова: українська мова, заборонні акти, утиски, переслідування української мови, освіта, школа, державність української мови.

1834 року з'явилась стаття І.І.Срезневського під назвою “Погляд на пам'ятники української народної словесності. Лист до професора І.М.Снегирьова”, в якій автор дав високу оцінку українській мові: *“...українська мова, чи, як декому хочеться називати малоруська, є однією з найбагатших слов'янських мов, що вона навряд чи поступиться перед богемською щодо багатства слів і виразів, перед польською, щодо мальовничості, перед сербською, щодо приємності, що це мова, будучи ще не обробленою, може вже порівнятися з мовами культурними; щодо гнучкості й багатства синтаксичного — це мова поетична, музикальна, мальовнича”* [1, с.134].

Отже, Срезневський, визначний учений-філолог, славіст, академік Петербурзької Академії наук у цій та інших працях твердив, що українська мова — самостійна мова, а не діалект (під кінець життя погляди Срезневського значно змінилися: українську мову він став вважати за наріччя російської [2, с.31].

Та й не тільки Срезневський схвально відгукнувся про українську мову. Високу оцінку їй дали й наші представники філологічної науки. Я.Ф.Головацький, член “Руської трійці”, професор кафедри української мови і літератури Львівського університету, який захищав самобутність і окремішність української мови, вказував, що І.Бандтке називав українську мову найчарівнішою із слов'янських мов; О.Бодянский вихваляв поетичність і музикальність української мови і ставив її поряд з грецькою та італійською. Найчарівнішою серед російських мов вважав українську мову А.Міцкевич. А ось Коубек і Мацевський визнавали українську мову кращою за чеську. Інший знавець мов — Раковецький — досить жалкував з приводу того, що українська мова не стала панівною у всій Росії. В.Даль визнавав першість української мови перед великоруською народною і книжною мовою [3, с.327].

Проте зовсім інший погляд на українську мову існував серед реакційних кіл російського суспільства. Так, наприклад, редактор газети “Московские ведомости” М.Катков, виступив зі статтею, в якій доводив, що *“Україна ніколи не мала окремої історії, ніколи не була окремою державою, український народ є чистий російський народ...”* І далі Катков твердив, що малоросійської мови ніколи не було і, незважаючи на всі зусилля українофілів, до цього часу не існує. Він посмів

заявити: *“Нема нічого згубніше, як систематичними зусиллями піднімати місцеве наріччя на ступінь мови, засновувати для нього школи, створювати для нього літературу”* [4].

Образливі для українського народу заяви реакціонерів відбувалися в той час, коли далеко за межами України дунала слава народної творчості, коли у 1798 р. була видана “Енеїда”, а в 1840 р. вийшов у світ “Кобзар” Т.Г.Шевченка.

Російське самодержавство, однак, підтримало виступ Каткова і з новою силою розпочало наступ на українську мову, освіту, науку, культуру. Міністр внутрішніх справ П.Валуєв 18 липня 1863 р. видав циркуляр, за яким заборонялося друкування українських книг *“як духовного змісту, так навчальних і взагалі призначених для початкового читання народу”*. П.Валуєв цинічно заявив, що *“никакого малоросійського язика не было, нет и быть не может”* [5, арк.1-2].

У наступні роки продовжувалися утиски всього українського. 18 травня 1876 р. цар Олександр II видав Емський указ, за яким заборонялося ввезення в межі Російської імперії українських книг з-за кордону, видання творів і перекладів українською мовою, проведення на цій мові вистав і художніх читань, а також друкування текстів до музичних творів композиторів. 16 жовтня 1881 р. царські власті опублікували черговий циркуляр, що забороняв влаштування українського театру і формування труп для виконання п'єс і сцен українською мовою [6, арк. 7, 85-86]. Через деякий час, у 1892 р., власті заборонили робити переклади з російської мови на українську, а наступного 1893 р. забороні були піддані українські дитячі читанки. Знову, повторно, в 1894 р. було видано заборонний акт про недопущення ввезення з-за кордону українських книг у межі Російської імперії.

Отже, ще з більшою силою, ніж раніше, було закручено маховик зрощення українського народу. Жорстока русифікація знизила сферу застосування української мови в Україні. Скориставшись Переяславською угодою 1654 р., царизм почав розцінювати Україну як свою провінцію. Московська держава розпочала поступово робити спробу на ліквідацію української державності. Царизм добре розумів, що, знищивши історію, мову і культурні надбання народу, буде знищений і сам народ. Тому вже в 1690 р. Собор російської православної церкви засудив книги київських учених П.Могили, С.Полоцького, Л.Барановича і наклав на них прокляття та анафему. 5 жовтня 1720 р. цар Петро своїм указом заборонив друкувати українські книги. А пізніше цариця Анна Іоанівна наказувала своїм сатрапам в Україні *“науки вводити на собственном российском языке... а беспокойных и вражды творящих учителей и учеников унимать и смирять”*. У 1769 р. було заборонено друкувати, використовувати українського “Букваря”. Викладання навчальних предметів у Києво-Могилянській академії з 1784 р. стало вестись виключно російською мовою. За наказом київського митрополита богослужіння в церквах проводили з 1786 р. лише російською мовою. Цією ж мовою в Україні священники читали в школах молитви, викладали закон Божий.

Українська мова була вигнана з урядових установ, вона була цілком заборонена в школі. Як навчальні предмети українська мова і літератури не вивчались ні в початковій, ні в середній, ні у вищій школі. Також було заборонено викладання в школі історії України та географії України, народознавства і навіть української пісні. Спілкування вчителів з учнями велося російською мовою. За діяльністю учителів пильно стежили шкільні інспектори. Тих учителів, які не дотримувалися вказівок вищого начальства, запідозрювали в неблагонадійності і відстороняли від педагогічної праці або ж переводили до навчальних закладів російських губерній. Так, наприклад, сталося з викладачем російської мови і літератури Кам'янець-Подільської чоловічої гімназії Т.Беленським. Його запідозрили в неблагонадійності, в українофільстві. Директор гімназії “обгрунтовував” неблагонадійність Беленського тим, що він *“говорить з малоросійським акцентом; з приватного його життя видно, що в душі співчуває українофільським тенденціям, але на службі обережний; для боротьби з особливостями місцевої говірки учнів корисніше було б замінити його урожденцем великоросійських губерній”* [7, арк.70]. Наскільки хиткі були обвинувачення проти Беленського, показують ті факти, що проти них виступав сам подільський губернатор Муханов, який зазначав, що *“в музиці і піснях Беленського дійсно переважають малоросійські елементи”*. Це стало поводом гімназійному начальству запідозрити його в українофільських тенденціях. Однак губернатор ради справедливості, треба зазначити, визнав такі підозри необгрунтованими [8, арк.71]. Ці ж обвинувачення відкинув і попечитель Київського навчального округу Антонович, вказуючи, що *“говір з малоросійським акцентом не є належність до українофільства, а складає наслідок того, що Беленський, як і більшість викладачів навчальних закладів Київського округу, народилися, росли і виховувалися і навчалися в малоросійському середовищі і в ньому довелося їм розпочинати службово-навчальну діяльність”* [9, арк.71]. І все ж таки Беленського було переведено в реальну школу м. Баку [10, арк.125].

Гоніння над українською мовою у навчальних закладах України викликало обурення серед прогресивних кіл педагогічної громадськості. Зокрема, український педагог К.Д.Ушинський, який працював у Росії, у своїй статті “Педагогічні замітки про Швейцарію”, написаній 1862 р., обурювався політикою російського самодержавства щодо утисків української мови. У цій статті Ушинський з гіркотою зазначав, що *“...наша багата південноросійська мелодійна, співуча мова, на якій розмовляють 14 мільйонів народу, на якій існує така народна література, якою не може похвалитися жоден народ, на якій ще недавно стівав Шевченко, виганяється зі школи, як яка-небудь чума”* [11, с.79].

Щоб наше слово, наша пісня не завмерла повністю, представники прогресивної частини української інтелігенції налагодили друкування українських книг в Галичині, яка знаходилася у складі Австро-Угорської імперії. Однак ввезення цих книг в межі Російської імперії, як зазначалось вище, було заборонене за указом 1876 р. У Києві, в національному й культурному центрі України, неможливо було навіть

провести концерт української пісні. Через це українські діячі культури змушені були в 1877 р. влаштувати тут концерт української пісні французькою мовою [12, с.163].

Нищення української культури призводило до деморалізації провідних верств українського суспільства, внаслідок чого втрачалась національна свідомість, історична пам'ять, забувалася рідна мова. Таке трагічне становище надто сильно турбувало українських культурно-освітніх діячів. Сидір Воробкевич, поет, з болем у серці писав ці рядки:

*Мово рідна, слово рідне,
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Тільки камінь має.
Як ту мову мож забути,
Котрою учила
Нас всіх ненька говорити,
Ненька наша мила? [13, с.155].*

З пошаною ставились до рідного слова класики української літератури Т.Г.Шевченко, І.Я.Франко, Леся Українка, І.С.Нечуй-Левицький та ін. Зокрема, Т.Г.Шевченко наполегливо відстоював право на гідне, достойне функціонування українського слова і літератури в Україні попри зверхнє зневажливе і brutальне ставлення Росії до духовних скарбів українського народу. У передмові до нездійсненого видання “Кобзаря” 1847 р. поет писав: “... А на москалів не вважайте, нехай вони собі пишуть по-своєму, а ми по-своєму. У їх народ і слово, і у нас народ і слово. А чиє краще, нехай судять люди” [14, с.314]. Т.Г.Шевченко з синівською любов'ю піклувався про рідне слово в тяжкі часи, коли народ зазнався утисків, заборон, принижень внаслідок проведення царизмом політики русифікації. Поет глибоко обурювався, коли українці цуралися рідної мови, не турбувалися про її чистоту, а засмічували мову іншомовними словами. Адже через русифікацію українці стали вживати суміш українських і російських слів. У листі до рідного брата Микити Григоровича Шевченка від 15 листопада 1839 р. з Петербурга поет писав: “...Та, будь ласкав, напиши до мене так, як я до тебе пишу, не по-московському, а по нашому.

*Бо москалі чужі люди,
Тяжко з ними жити:
Немає з ким поплакати
Ні поговорити.*

Так нехай же я хоч через папір почую рідне слово, нехай хоч раз поплачу веселими словами, бо мені тут так стало скушно, що я всяку ніч тільки й бачу во сні, що тебе, Керелівку, та рідню, та бур'яни (ті бур'яни, що колись ховався од школи); весело стане, прокинусь, заплачу. Ще раз прошу, напиши мені письмо та по-своєму, будь ласкав, а не по-московському” [15, с.10]. А в наступному листі з того ж Петербурга до М.Г.Шевченка від 2 березня 1840 р. Тарас Григорович гнівно скаржився: “... я твого письма не второпав, по-якому ти його скомпонував, ні по-нашому, ні по-московському — ні се, ні те, а я ще тебе

просив, щоб ти писав по-своєму, щоб я хоч з твоїм письмом побалакав на чужій стороні, язиком людським" [16, с.11]. Отож, у цих листах до свого рідного брата поет висловив свою громадянську мужність.

У радянські часи, в силу своїх можливостей, такі письменники, як М.Рильський, В.Сосюра та ін., оберігали рідну мову від повного її занепаду. В.Сосюра, наприклад, у своєму вірші "Юнакові" закликав українську молодь любити рідну мову, користуватися нею в повсякденному житті, не забувати її:

*... Листку подібним над землею,
Що вітер з дерева зрива,
Хто мову матері своєї
Як син невдячний забува.
О, мово рідна, їй гаряче
Віддав я серце недарма.
Без мови рідної, юначе,
Їй народу нашого нема.*

Далі поет радив брати приклад з росіян, які ніколи не забувають своєї російської мови [17, с.250]. В іншому поетичному творі "Любіть Україну", написаному 1944 р., В.Сосюра закликав українців любити свою Україну і рідну мову:

*... Любіть Україну
Вишневу свою Україну,
Красу її вічно живу і нову,
І мову її солов'їну* [18, с.173].

За цей вірш поет зазнав цькування і гонінь з боку владоможців.

Захищали українське слово й ті діячі культури, що вимушено опинились на вигнанні, на чужині, в еміграції.

В історії людства було чимало випадків, коли той чи інший народ позбавлявся своєї державності, але зберіг свою мову, не піддався цілковитій асиміляції з іншим народом. Так, наприклад, Болгарія у 1396 р. була завойована турками-османами і лише 1878 р. звільнилась від чужинців. 482 роки без своєї держави! У 1620 р. чехи пули поневолені сусідами. Німецька мова запанувала замість чеської, повсюди в публічному житті, занепало національне життя чеського народу майже на два століття. Внаслідок трьох поділів Польщі (1772, 1793, 1795 рр.) між Прусією, Російською імперією і Австрією польський народ позбувся своєї державності і лише відродив її в 1918 році.

Ще більше часу без власної держави існував єврейський народ. Протягом 3,5 тисяч років євреї зберегли чистоту своєї релігії, і тепер вона в непорушному вигляді стала офіційною релігією держави Ізраїль. Окрім цього, через якихось 3-4 тисяч років євреї повернулись до своєї стародавньої мови – івриту. Ця мова стала державною мовою Ізраїлю. Після втрати івриту єврейському народу довелося розмовляти на багатьох мовах, зокрема, новоєврейською мовою вважався ідиш. Але коли в 1948 р. відродилась єврейська держава, цю мову ідиш було відкинута [19, с.198].

Не так давно, перебуваючи у Києві, ізраїльський дослідник української літератури Бен-Ціон Томмер висловив цікаву, повчальну для інших народів, думку: *“Коли наш храм був зруйнований і мій народ пішов у вигнання, у нас не залишилось нічого, окрім рідної мови. Наша мова була лікотком, яким ми повернулись на свою Батьківщину. Життя і смерть в руках мови”* [20].

У результаті національно-визвольних змагань українського народу 1917-1920 рр. виникла Українська Народна Республіка. Розпочалось відродження державності, а разом з тим і національно-культурного життя українського народу. Українська мова набула статусу державної. Вона займала своє належне місце в державних установах, підприємствах, в культурно-освітніх закладах тощо. Відроджується мережа українських національних навчальних закладів — початкові школи, гімназії, університети. Друкуються українські навчальні підручники.

Серед активних духовних провідників українського народу, які провадили відродження національно-культурного життя в Україні, був Іван Іванович Огієнко — учений, мовознавець. Йому самому довелося відчувати русифікаторську політику царизму, навчаючись спочатку в початковій школі, а потім і у вищій. Що являла собою народна школа з чотирьохрічним навчанням, яку він закінчив у містечку Брусилів? З цієї “народної” школи було вигнано все українське. Це брутальна напруга, цинічний глум над українським народом. Народна школа була російським навчальним закладом. Таким був і Київський університет св. Володимира, який Огієнко закінчив і в якому йому довелося працювати приват-доцентом російської мови і літератури. Цей університет був покликаний провадити політику русифікації в Україні. В ньому не існувало жодної кафедри з українознавчих дисциплін!

А у Галичині, яка з 1772 р. перебувала в складі Австро-Угорської імперії, існували, хоча й у невеликій кількості, українські школи. На початку ХХ ст. тут діяли 2343 українські школи, які утримувалися на державні кошти. Крім того українські діти мали здобувати середню освіту в українських гімназіях українських шкіл нараховувалось дев'ять державних і вісім приватних. У Львівському університеті була відкрита кафедра української мови і літератури [21, с.20, 25]. Насадження у навчальних закладах України, яка перебувала в складі Російської імперії, російської мови та російської культури призводило до денационалізації молодого підростаючого покоління українського народу. Школа провокувала зростання національного нігілізму, проявив комплекс національної неповноцінності, відступництво від своєї нації.

З цього приводу варта уваги оцінка такої школи педагога, класика української літератури І.С.Нечуя-Левицького, який пропрацював на педагогічній ниві понад двадцять років. Він наголошував, що *“...московська школа на нашій Україні багато відірзнула крашчих людей від свого народу, від свого племені, від батька і матері. А знову народ дуже відірзнив сам себе від панів, від учених українців і косим оком споглядає на їх. Між ними викопана велика безодня, і потрібно великої важкої праці не одного генія, щоб засипати ту провалину, почату ляхами, скончену москалями, щоб зв'язати те, що порвала наша не-*

дбайливість та стидка українська байдужість та лежача недобагливість..." [22, с.110, 111].

Школа готувала слухняних, запопадливих, спритних прислужників для російського самодержавства. Випускники середньої та вищої шкіл поповнювали ряди чиновників у колоніальній адміністрації в Україні та в російських губерніях, а також — офіцерський корпус російської армії. Той же І.Нечуй-Левицький так охарактеризував цю ситуацію: *"...з українських університетів і других шкіл повиходили халтурники, хабарники-урядники, неправедні судді, що правого робили винним, а винуватого правим, ті консерватори-вчителі і професори, що вертіли історією по московському наказу, ті офіцери-москалі, що забивали свій же народ на екзекуціях. А народ робив панщину, а поміщики ляхи і москалі дерли останню шкуру з України, тим часом як наші щироукраїнці за свою молоду ідею сиділи вже в неволі, в далекій московській півночі"* [23, с.128]. Отже, як бачимо, система освіти в Україні носила антинародний характер. Школа була однією з важливих ланок політики царизму, спрямованої на русифікацію і асиміляцію українців і злиття їх з російським народом.

У часи відродження української державності 1917-1920 рр. І.І.Огієнко брав активну участь у заснуванні українських університетів у Києві та Кам'янці-Подільському. А коли його призначили міністром освіти в уряді Директорії Української Республіки, він впроваджував українську мову як державну у навчальні заклади. За його участі складено український правопис. І.Огієнком були написані й видані кілька підручників з української мови. Пізніше на посаді міністра віросповідань І.Огієнко ввів у церквах богослужіння українською мовою, сприяв виданню рідною мовою богослужбових книг. Найбільшим внеском Огієнка в скарбницю духовних надбань нашого народу був переклад Біблії українською мовою.

Після розгрому російськими більшовицькими військами Української Народної Республіки і встановлення радянської влади система національної освіти ліквідована. Знову зазнавали утисків, обмежень переслідувань українська мова, культура, релігійне життя. Українська мова витіснялася з житку, перевага надавалась російській мові. Одна за одною йшли з Москви вказівки про ширше впровадження російської мови у всі сфери суспільного життя в Україні. Ось лише кілька прикладів. У 1978 р. колегія Міністерства освіти УРСР схвалила директиву "Про удосконалення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах республіки". Це був черговий етап зросійщення української освіти. У травні 1978 р. відбулася Всесоюзна науково-практична конференція у Ташкенті під назвою "Російська мова — мова дружби і співпраці народів СРСР." На ній було накреслено ряд заходів для подальшого російщення неросійських народів СРСР. Пленум КПРС у своїй Постанові 1989р. оголосив про єдину офіційну загальнодержавну (російську) мову в СРСР.

Гоніння зазнала українська мова і на тих землях, що перебували у складі інших держав. У Польщі 1924 року було прийнято закон, який забороняв користуватися українською мовою в державних установах. Згідно реформи міністра освіти Польщі С.Грабовського розпо-

чалась колонізація українського шкільництва. У 1924р. в Румунії видано закон, за яким розпочалася румунізація української школи.

За часів перебування України в складі Російської імперії, а пізніше в СРСР було видано 134 заборони щодо української мови [24].

В Україні, крім корінного українського народу, проживають кілька десятків національних меншин, як-от білоруси, болгари, гагаузи, євреї, поляки, румуни, словаки, татари, угорці та ін. Усі національні меншини мають рівні права в українській державі. Однак деякі анти-українські політичні сили, які перешкоджають утвердженню української державності, прагнуть вивищити російську меншину з-поміж інших, створити для неї привілейоване становище і надати російській мові статус другої державної мови. Російська національна меншина, таким чином, посідає панівне становище серед інших національних меншин. Для росіян, які живуть в Україні, видається велика кількість книг, журналів, газет, аудіо-і відеопродукції російською мовою, створюється чимало телерадіостанцій, передачі яких ведуться теж російською мовою. З Росії завозиться надмірна кількість книг, видань періодичної преси тощо.

Це все робиться в той час, коли українська мова, як державна, ще не посіла належного місця в українському суспільстві. Адже й нині, на 15-му році існування незалежної держави України, триває процес русифікації українського народу. Майже всі міста в Україні зрусифіковані, російська мова панує на підприємствах, будовах, транспорті, в державних установах, культурно-освітніх і соціально-побутових закладах. Телерадіоефір, на жаль, заповнений чужоземною продукцією.

Та що там говорити, коли високі державні керівники стидуються розмовляти рідною мовою. Не користуються нею і росіяни, які займають високі державні пости. Не мають бажання вивчити українську мову, а для цього при сучасній інтенсивній методиці вивчення мов знадобиться кілька місяців.

З цього приводу доречно згадати поета В.Маяковського, який написав у 1926 р. поетичний твір з промовистою назвою “Долг Украине”, в якому він висміяв тих росіян, які зневажливо ставляться до культурних надбань українського народу, і закликав їх вивчати українську мову, називаючи її “величною”. Цей твір в радянські часи замовчувався. Про нього просто не знали. Наведемо кілька речень в оригіналі:

*... Знаний груз у русского тощ, —
К тем, кто рядом, почета мало.
Знают вот украинский борщ,
Знают вот украинское сало...
И с культуры снимали пенку:
Кроме двух прославленных Тарасов —
Бульбы и известного Шевченки, —
Ничего не выжмешь, сколько ни старайся.
А если прижмут, то зардеется розой
И выдвинет аргумент новый —
Возьмет и расскажет пару курьезов
Анекдотов украинской мовы.*

Говорю себе: товарищ москаль
 На Україну шуток не скаль.
 Разучите эту мову на знаменах –
 Лексиконов алых, –
 Эта мова величава и проста:
 “Чуеш, сурми заграли, час розплати настав...”
 Разве может быть затрепанней да тише
 Слова поистасканного “слышишь”?!
 Я не мало слов придумал вам,
 Взвешивая их, хочу одно лишь, –
 Чтоб всех моих стихов слова
 Стали полновесными, как слово “чуеш”! [25, с.134-136].

...Прогресивна частина діячі української культури, й серед них лауреати Всеукраїнської премії імені Івана Огієнка, як, наприклад, А.Погрібний, В.Лизанчук, П.Федотюк та ін., нині стали на захист рідного слова, обстоюють природне його функціонування у всіх сферах життя в Україні. У своїх виступах по радіо й телебачення, у своїх публіцистичних статтях у періодичній пресі, у своїх книгах вони захищають право української мови бути державною в Україні, викривають злісні наміри тих, хто виношує відсторонити рідне слово на задвірки.

Незважаючи на те, що понад 700 років Україна була позбавлена мати свою державність, український народ зберіг свою мову, як найпершу ознаку нації. І нині відроджує свою державність, а разом з тим відроджує і утверджує українську мову, як єдину державну мову, в усі сфери життя. Адже, як наголошував І.І.Огієнко: “... Мова — душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб. Звичайно, не сама по собі, а мова як певний орган культури, традиції. В мові наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання... І поки живе мова — житиме й народ як національність. Не стане мови — не стане й національності: вона геть розпорозиться поміж дужими народом... От чому мова має таку велику вагу в національному русі. Тому й вороги наші завжди так старанно пильнувати, аби заборонити насамперед нашу мову, аби завести та знищити її дощенту. Напади на нашу мову почались дуже давно — ще майже з самого приєднання України до Москви” [26, с.239-240].

Закінчуємо розповідь про сумну, трагічну долю рідного слова оптимістичними рядками з вірша В.Сосюри “Рідне слово до брата”, написаному у 1960 р., який так і не був уміщений в повному зібранні творів поета і лише недавно, кілька років тому, опублікований у періодичній пресі:

...Яке прекрасне рідне слово
 Воно не світ, а всі світи...
 Шевченка мову і Франкову
 Невже під ноги кинеш ти?
 ...Ні, наша мова не загине,
 Її не знищать сили злі!
 Ти власним світом, Україно,
 Сіяти будеш на землі!

Список використаних джерел:

1. *Ученые записки Императорского Московского университета. Год второй.* — Ч.6. — М., 1834.
2. *Українська радянська енциклопедія.* — К., 1963. — Т.4.
3. *Грушевський М.С.* Очерк истории украинского народа. — К.: Либідь, 1990.
4. *Московские ведомости.* — 1863. — 22 июня.
5. *Центральний державний історичний архів Російської Федерації.* — Ф.733. — Оп.120. — Спр.52.
6. Там само. — Ф.776. — Оп. 11. — Спр.61-6.
7. *Центральний державний історичний архів України в Києві.* — Ф.707. — Оп.261. — Спр.30, 1876.
8. Там само.
9. Там само.
10. Там само.
11. *Ушинський К.Д.* Собр. соч. — М.-Л, 1952. — Т.11.
12. *Історія міст і сіл Української РСР.* — К., 1968.
13. *Воробкевич С.* Твори. — Ужгород: Карпати, 1986.
14. *Шевченко Тарас.* Повне зібрання творів: у 6-ти тт. — К.: Вид-во АН УРСР, 1964. — Т.6.
15. Там само.
16. Там само.
17. *Сосюра Володимир.* Вибране. — К.: Дніпро, 1972.
18. Там само.
19. *Каныгин Ю.М.* Вехи священной истории. Русь. Украина. — К., 1999.
20. *Літературна Україна.* — 1995. — 30 березня.
21. *Грушевський Михайло.* Про українську мову і українську школу. — К.: Веселка, 1991.
22. *Нечуй-Левицький І.С.* Причепа. — Львів, 1889.
23. Там само.
24. *Українське слово.* — 2005. — №9.
25. *Маяковский В.В.* Собрание сочинений: У 8-ми тт. — [Б-ка “Огонька”]. — Т.5. — М.: Правда, 1968.
26. *Огієнко Іван.* Українська культура. — К.: Абрис, 1991.

The article is about the Ukrainian language persecutions in the period of the Russian Empire supremacy and its protection by culture figures.

Key words: Ukrainian, prohibited acts, persecutions, persecution of the Ukrainian language, education, school, status of the Ukrainian language as official one.

Отримано: 28.02.2006 р.